

Фундаментальні дослідження

Сергій БОЛТІВЕЦЬ
ДУШЕСЛІВ'Я УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИSergii BOLTIVETS
THE SOUL WORDS OF THE UKRAINIAN PEOPLEDOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.066>

УДК: 111.7 : 130.3 : 159.9.01

Особистість без масок

Змінюваність значень одних і тих же форм слова відображає особливості мислення людини кожної епохи, для розуміння якого потрібно повертатись до вихідної семантики. Так, Борис Грінченко наводить п'ять значень слова «душа», з яких тільки два стосуються безпосередньо людини в цілому: перше – душа як людське життя і людська любов. Звідси: «Люблю, як душу» – як власне життя, а «Богу душу віддати» – померти [1, с. 460], друге – цілковита ідентифікація людини з її душею так само, як нині з людиною співвідноситься поняття «особистість», а інколи і повністю заступає його: «Забере із собою приятелів души тридцять або і сорок...», «Йому треба над п'ятьма душами бути ураз, то тепер йому ніколи», «Вони у дві душі робили» [Там само, с. 460]. Поняття особистості у сучасній психологічній літературі такого ступеня ідентифікації ще не сягнуло, хоч вже трапляються «зустрічі з цікавими особистостями», але вони самі по собі особистості ще не виявляють суб'єктності – самі не ходять, не їдять, не стрибають, хоч інколи вже виголошують промови. До прикладу, якщо хтось скаже, що до аудиторії зазирнула цікава особистість, йтиметься переважно про психічну сферу, яка спромоглась, подібно до привида, пересуватись коридорами університетів, нехтуючи фізичним єством.

Але якщо в українському усвідомленні особистість етимологічно становить собою уявлення особи про саму себе, де прийменник «о» нині виражає часове відношення, а в давньому вживанні поряд із синонімічними відповідниками про-, об- вказує на предмет, на який спрямована думка, або є опорою для когось

чи чогось. На відміну від уявлень людини про себе саму, які своєю появою утворюють особистість, російська та англійська свідомість ґрунтується на первісному значенні (етимоні) масок для приховування обличчя – личини, що становить собою твірну основу російського поняття «личность» і «персона» як маски для приховування обличчя актора.

У зарубіжній психології неодноразово зазначалось, що «є щось іронічне в тому, що термін «personality» став позначати спонтанні тенденції, які характеризують того чи іншого індивіда. Давньогрецькою мовою слово «persona» позначало маску, яка використовувалась актором для того, щоб приховати свою індивідуальність. Вона позначала роль, що виконувалась по ходу п'єси. Але тепер поняття «personality» належить до того, що ховається за маскою, до того, що людина почала б робити, якби з'явилися сприятливі можливості. Однак до того часу, поки такі можливості не з'являються, кожна особа продовжує носити маску респектабельності – що б це не означало з точки зору її еталонної групи» (Т. Шибутані). Для позначення зображеного обличчя людини українська мова разом із ширенням у XVII – XVIII століттях портретних технік і жанрів запозичила видозмінену латинську назву «парсуна»: «1. Обличчя, фізіономія. Рушником обтер парсуну (Сл. Гр.). 2. Портрет. Як же роздивиться наша Явдоха, що се мана, що се не справжній салдат [солдат], а тільки його парсуна, – засоромилась (Кв.-Осн., II, 1956, 12).» [3, с. 76]. Разом з латинізмами «персона» як особа і «парсуна» як її обличчя або фізіономія, до мистецтвознавчої термінології та загального вживання узвичаївся латинізм «портрет»: «[франц. *portrait* – портрет,

зображення < *portraire* – зображувати, репрезентувати < лат. *protrahere* – витягати, протягати; виявляти, тягти] – 1) зображення людини в живопису, скульптурі, графіці чи фотографії, що передає оригінал точно з усіма рисами зовнішності; 2) жанр образотворчого мистецтва; 3) зображення зовнішності людини за допомогою художньо-виражальних засобів.» [4, с. 553]. І якщо в умовному відображенні людини українська свідомість поступилась латинізаційному валу персон, персоналій, парсун і портретів, то в царині себе справжнього українська душа не визнала масок – лише власне уявлення про себе, власну особу, а отже – о с о б и с т і с т ь.

Душесткування

Учитель учить, лікар лікує, а сама назва професії психолога все ще потребує визначення основної дії, яка, за відомим словником В.І. Даля, втілена у визначенні *душеслів'я* як науки про душу: «Душеслів'я, наука про душу, учення про сутності і властивості душі, психологія. Душеслівний, душежиттєвий, психологічний. Душеслів [чоловічого роду] психолог. Душерятівний, що служить на користь, порятунок душі. Душерятівник, душерятівниця, рятівник душі».

Дія, яка зумовила формування наведених іменникових і прикметникових позначень, була зафіксована у вжитку на письмі в найбільш давньому перекладному церковнослов'янсько-українському словнику, яким «є Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ мовъ просто», опублікований архімандритом Амфілохієм у «Чтениях в Обществе истории и древностей российских при Московском университете» (1884 г., кн. вторая, апрель – июнь. Материалы историко-литературные, стор. I – II + 18)» [6, с. 13]. Думки і слова цього зібрання давньої української лексики належать до пояснень «XVII ст. на полях змісту деяких розділів з біблії», а саму Острозьку біблію 1581 року «архімандрит Амфілохій писав, що він придбав у торгівця давніми книгами Г.Шишкова» [Там само, с. 13]. Поняття «ДУШЕСТВУ-ЄТЄ» [Там само, с. 182] наведене у «Лексисі съ толкованіємъ словенскихъ мовъ просто», який являє собою словник у кінці біблії на семи вплетених сторінках.

Дія створює предмет і тому «душесткування» визначило появу «душеслів'я» як діяльності і як предмета одночасно, хоч перше не обов'язково передбачало словесне оформлення діяння. Скажімо, слухання теж може і, безумовно, належить до «душесткування», де

вислуховування важить, часом, більше, ніж промовлені слова душеслова. Однак парадокс розвитку психології, за визначенням М.В. Савчина, виявився в тому, що, «виникнувши як наука про душу, психологія згодом стала без душі» [7, с. 90]. Зокрема, «психологія все більше віддалялася від об'єкта свого дослідження, обмежувала та модифікувала його, орієнтуючись то на несвідомі потяги, то на поведінкові реакції, то на репертуарно-рольові засади організації людської природи. Повернення до об'єкта аналізу стимулювала гуманістична орієнтація психології та сповідання ідеї цілісності, гармонійності й індивідуальної неповторності кожної людини. Однак і цьому напрямку властива обмеженість – інтерпретація складників людської особистості (ціннісні орієнтації, потреби, значущі настановлення та ін.) з позиції їх соціально-психологічної значущості, перспективних можливостей життєздійснення людини як суспільної, соціальної істоти» [Там само, с. 91]. Як бачимо, будь-яке визначення, добуто методологічно окресленим способом, є одночасно і здобутком, й обмеженням.

Чи може ідея цілісності втілюватись у самоподібному відображенні, феноменології особистості, самоусвідомленні і самопізнанні? Безперечно, але тільки тією мірою, яку визначає собою предмет зосередження, фокус уваги, широта охоплення. Душа буде завжди тим більш неосязною, чим предметнішими ставатимуть спроби охопити її цілком і сповна. Метафора *спійманої душі* чи не найбільш об'ємно відобразатиме у цьому разі уявний результат названих спроб, оскільки у своєму органічному стані людська душа має бути вільною.

Душесткування як за своїм походженням більш давня форма людської діяльності, ніж душеслів'я, на нашу думку, охоплює і здатність душесловити, а не вичерпується нею. Весь світ людини – у її душі, і так само світ існує в душах людей, які належать до певного народу доти, доки триває їхнє життя. Душа цим самим становить всесвіт людини так само, як і всесвіт народу. До цього привертає увагу Володимир Янів, наводячи справедливую думку автора щодо широко відомого збірника праць «Українська душа» про те, що поняття «душа» інтегрує всі прояви життя народу: «Точніший бібліографічний огляд, пов'язаний певною експлікативною легендою, подав **В. Дорошенко** у збірнику *Українська душа*, що з'явився за редакцією **М. Шлемкевича** (Нью-Йорк, 1956), але ця бібліографія вийшла від досить широ-

кого з'ясування поняття «душі», як це видно із замітки автора, що «література про українську душу охоплює властиво всі (підкреслення самого автора. – В.Я.) прояви життя народу в його минулому й сучасному» [8, с. 17]. Як видно з цієї зауваги, душевствування може відображати також душевні взаємозв'язки, які об'єднують людей у спільноти, до яких належать і сім'ї, і родини, й етноси. Близьке, але не тотожне за значенням поняття «спілкування» етимологічно, а отже за походженням, позначає буквально взаємодію між людьми з одного поля, «з одних піль», тобто місцин. До прикладу, поняття «піль» збереглось у вживанні до ХХ століття і відображено в поезії Євгена Плужника:

*«Ось і не треба газетних фраз!
Біль є постійно біль!
Мовчки зростає десь новий Тарас
Серед кривавих піль!»* [9].

Душевствування, очевидно, становить собою особливий вимір спілкування, що об'єднує людей не тільки і не стільки спільністю походження або перебування, скільки спорідненістю душ, а відтак подібністю сприймань світу, що обіймає сприймання як взаємне, особисте, так і самих себе. Питання подібності та індивідуальних відмінностей між людьми настільки багатомірні, що одне з типових суджень, які неможливо спростувати, варто навести: «Будь-яка мати, яка має більше однієї дитини, добре знає, що немає двох дітей цілковито однакових. З моменту їхнього народження виявляються значні відмінності в шаблонах чутливості і реакцій. Навіть ідентичним однояйцевим близнюкам властиві відмінності у темпераменті» (Т. Шибутані). Можливо, душевствування і є тим психологічним механізмом взаємодії відмінних ідентичностей, який сприяє чи забезпечує повноцінне функціонування людських спільнот для їхнього виживання.

Духовидці

Понятійний тезаурус душеслів'я розширив і збагатив Олексій Губко, називаючи можливі значення прадавніх образів у контексті їхнього духовного призначення, що має метафоричне втілення: «Над Печерською лаврою, над печерами, де лежать 15 слов'янських духовидців, сяє негасиме світло» [10, с. 27]. Так, поняття «психічна енергія», «енергетичний потенціал», «душевний катарсис», «життєва снага» [Там само, с. 27], «життєва сила» [Там само, с. 264] зберігаються у цій метафоричній функціональності, важливій для цілісності просвітленого майбутнього наукового пізнання.

Дідух – дух дідів, засновників роду

Дух усього роду виражає Дідух, який в'яжеться із соломи і ставиться у помешканні на Різдво, що є відзначенням свята спільного дня народження роду так само, як у сім'ї відзначаються дні народження усіх, хто до відповідної сім'ї належить за фактом свого народження, або сімейного поєднання – одруження. Духовне значення, або значення духу для всіх, чия ідентичність цей дух відображає, полягає не у дії зв'язування соломинок, а у тій значущості, яку надає цій сув'язі увесь рід, що цим самим виражає ставлення до самого себе. Власне зв'язування – це знак внутрішньої згуртованості, поплічництва, взаємної опори, а його співмірність відображає зовнішню оберненість до світу власною естетикою краси.

Розпорошення – знак розпаду, а з ним і зникнення певного утвору природи, якому протистоїть людська дія сполучення, з'єднання, створення єдності як сутнісної властивості життя. Роди, які і люди, зникають поодиноці, а зберігають життя лише спільно. До цього прямо закликав український геній Тарас Шевченко:

*«Ходімо в селища, там люде,
А там, де люде, добре буде.»* [11]

Як видно з цього погляду генія, добро, яке несуть своїм спільним оселенням люди, і є добром життя. У цьому розумінні *д у х* є позначенням цілісності життя спільноти, яку він об'єднує, а *д у ш а* – свідомості людини.

Українська душа

Потреба у позначенні сутності української душі і її визначальних властивостей така ж давня, як і діяльне втілення цих властивостей та їх сутнісної неповторності. Чим більшою мірою виражалась ця неповторність, тим нагальнішою ставала названа необхідність, найбільш яскраво втілена у працях з цією назвою. Зокрема, до зусиль з висвітлення названої неповторності належить книжка «Українська душа» серії «Проблеми», покликаної об'єднати підходи до цієї теми різних авторів – науковців, письменників, критиків і журналістів [12]. Предметом, який об'єднав дослідницьку увагу всіх авторів започаткованої ними серії книг-журналів, стала українська душа, якій присвячувались усі подальші випуски. Зміст видання відображає основні виміри обраного п'ятьма науковцями предмету: «Українська емоційність» – Є. Онацький, «Світовідчуження українця» – О. Кульчицький, «Родина і душа народу» – Б. Цимбалістий, «Душа і пісня» – М. Шлемкевич, «Бібліографічний огляд» – В. Дорошенко.

Емоційність

Висвітлюючи українську емоційність, Є Онацький зазначає: «Всі дослідники української духовності прийшли однозгідно до висновку, що українці відзначаються емоційною вдачею, себто те, що в їх житті емоції відіграють велику роль і часто навіть переважають над інтелектом і волею» [12, с. 5]. Це, за узагальненням автора, засвідчили праці В. Липинського, Д. Чижевського, М. Гоци, П. Юркевича, Г. Сковороди, М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка, І. Вишенського й у наш час – П.П. Кононенка [2] та А.В. Фурмана [5].

Надмірна чутливість при слабкій волі та інтелектуальній осмисленості, як відзначив Д. Чижевський, пояснює легку запальність і швидке охолодження, дратівливість з приводу дрібниць і байдужість до дійсно важливих речей, одушевлення зі слізьми і «всенародними» співами, які минають так само швидко, як і виникають, а здійснення бажання у тривалій, організованій, послідовній розумній праці, не керованій волею і розумом, розпорошується і нищиться новими емоційними подразненнями, які нищать попередні [12, с. 5 – 6]. Емоційність як великий дар для творчості цим самим набуває руйнівних властивостей.

Водночас Є. Онацький привертає увагу до визнання вищої цінності почуття, ніж розуму: «і в християнській міфології та літературі персоніфікацією інтелекту виступає звичайно диявол (напр. у Гете, Франка, Кардуччі), що своїми розумовими аргументами збиває людину зі шляху побожності. І навіть у звичайній нашій розмові, коли ми називаємо кого «нелюдом», себто особою, що втратила «людський образ», маємо на увазі не дурня, а людину, позбавлену вищих емоцій любови, жалю, співчуття, милосердя, приязні. Наші українські філософи, відмічаючи емоційність українського народу, не лякалися її, а, навпаки, вбачали в ній прикмету нашої національної вищості» [12, с.7]. На відміну від емоційної вдачі українців, Є. Онацький наводить приклад вияву фальшивих емоцій, властивий росіянам. Зокрема, це розповідь американського психолога Вільяма Джеймса «про одну росіянку, що, за царських часів, сидячи в театрі, пролила сльози над трагічною долею героя опери, але залишила свого візника весь цей час мерзнути на морозі. Хтось міг би захоплюватися великою душевною чутливістю тієї росіянки і висловлювати глибокий жаль, що жінку з такою тонкою чутливою душею соціальна

революція вигнала з батьківщини, але Вільям Джеймс краще її зрозумів. Він назвав її «чутливість» – фальшивою емоцією театрального характеру: та російка насолоджувалася фікцією страждань, залишаючись цілком байдужою до справжніх страждань свого візника» [Там само, с. 10]. Відзначимо, що в цьому прикладі йдеться про властиву московитам імітацію емоцій з метою введення в оману інших, фальсифікацію самопереживань, яких насправді немає, для виправдання своєї нелюдської жорстокості («я терпів і вам велів»), пов'язаної з цим насолоди від страждань інших.

Занепад і крах Римської імперії мав у своїй основі психологічну генезу емоційної неспроможності, а відтак – фальші, вимагання від інших того, до чого римляни втрачали емоційну здатність. «Чого домагалися вони від свого уряду за часів імперії? – запитує Є. Онацький. – Дарового хліба і – емоцій. Циркових змагань та атлетичних ігор. Замість самим вправляти спорт, римляни часів імперії воліли обмежуватися ролю глядачів та оплескували тих, хто вправляв спорт для них. Треба було винаймати професійних атлетів, щоб розважати римлян. Але бажання емоцій, як і бажання наркотиків, постійно зростає. Те, що лоскотало нерви вчора, сьогодні вже не робить ніякого враження. Тому стало за потребу, щоб атлети не тільки змагалися між собою, але й вбивали один одного. Врешті, щоб задовольнити бажання все сильніших емоцій, кидали полонених на арену цирку і їх там – на очах всіх присутніх – пожирали дикі звірі. В театрі реалізм досягав таких розмірів, що наші найвідважніші теперішні вистави видаються супроти них дуже скромними – артистів, до прикладу, коли треба було, справді розпинали на сцені і т. д. А глядачі, коментуючи ті вистави, казали, що вони пережили глибокі емоції. Але то були паразитарні емоції, – і римська імперія нестримно котилася в безодню занепаду (Вільям Феллс в «Selecciones», 1949, VIII, ст. 22).» [12, с. 10]. «Паразитарним» називає вчений подібний емоціоналізм в СРСР, США та інших країнах, де він найбільше концентрується у спортивному ентузіазмі і сентиментальному кінематографі.

Визначення нормального і ненормального емоційного життя та стану охоплює потребу в надто сильних враженнях у разі хвороби або перевтоми. Однак звичка до сильних насолод призводить до втрати здатності розрізняти враження більш помірної вираженості і, як наслідок, до тривожного пошуку все більших

задоволен, для якого немає меж. Є. Онацький відзначає важливість збереження і плекання української емоційності як основи життєздатності і таланту нашого народу, його творчої сили. Місцем її розвитку є родинне життя, бо любов до людства не може бути виявлена ніяким іншим чином, ніж у любові до найближчої людини.

Світовідчуження

Окрема увага приділена світовідчуженню українців у викладі О. Кульчицького, який так визначає українську психіку: «Під «українською психікою» розуміємо «ідеальний», тобто тільки в «ідеї» та «мислі» існуючий тип «структури», пов'язаності прикметностей розуму, волі і серця, до якого то типу меншою чи більшою мірою наближається масив дійсних психік українців. Та українська психіка має в собі притаманні, себто деякою вагою різні від інших народів «світосприймальні настанови» [12, с. 13]. Згадані «світосприймальні настанови» відрізняються від розуміння К. Ясперса, на якого посилається О. Кульчицький, уже тим, що йдеться про українське «відчуження світу» замість його «сприймання» в німецькому розумінні як «напрямок нашого Я», «зображення світу», які визначають «світогляд».

На підтвердження власної настанови О. Кульчицький наводить «Аспекти української психічної структури у відношенні до світосприймальних настанов» [12, с. 15]. Так, расовий аспект, на думку вченого, «дає можливість появи радше рефлексивних світосприймальних настанов, скерованих на переживання і власну внутрішність» [Там само, с. 16]. Цей висновок ґрунтується на прийнятті як факту думки про «перевагу почуття порівняно з пізнанням і волею, тобто про переважання найбільш «увнутрішнених» із-поміж психічних явищ» – «настрою» та «афекту».

«Геопсихічний аспект» полягає «передовсім у площині «вчуття» української людини в український краєвид» [12, с. 16]. Це «вчуття» формує душу згідно з просторовим злиттям з ним внутрішньо – піднімається вгору внутрішнім зусиллям «разом з узгір'ями», або «розлягається степом». На думку О. Кульчицького,

українське географічне довкілля не сприяє активності, а навпаки – зумовлює виникнення споглядальних настанов, поєднаних з почуттям «любові до безконечного, недосяжного й абсолютного. Та не тільки у процесах вчуття, але й у сфері бажань і прагнень людини не може бути мови на смугах плодючого чорнозему про спонуки розвитку для активної настанови» [Там само, с. 16]. Наведені твердження, на наш погляд, слушно розглядати як одну з версій, які потребують окремого вивчення у співвіднесенні з багатьма іншими, покликаними розкрити багатоманіття геопсихічного відображення людини у ненастанно змінюваному нею довкіллі. Разом з цим уявлення про неможливість виникнення «спонук розвитку для активної настанови» «на смугах плодючого чорнозему», що застосовувалось для характеристики українців упродовж останнього століття, має нескінченну множину очевидних прикладів зворотнього доведення. Розвиток психологічного знання, на наше переконання, вже найближчим часом аргументовано розкриє ці виміри психології сучасних дорослих та зрілих українців у проєкціях їх впливу на майбутнє прийдешніх поколінь.

«Історичний аспект» справедливо розкриває обидві можливі форми психічного реагування українців на ризики смерті упродовж постійного перебування у загрозливій геополітичній ситуації життя між Заходом і Сходом. Відзначимо, що за своєю сутністю йдеться про життя на крайній межі розселення українців як європеїдів з їх антагоністами – монголами (московитами, велікоросами, росіянами, рускими та іншими самоназвами згаданого расового конгломерату). «У цій екзистенційально межовій ситуації, – зазначає О. Кульчицький, – були можливі два роди реакції мешканців подвійно і постійно загроженої смуги¹: «vita maxima et heroica»² авантурничо-козацького життєвого стилю, і «vita minima»³ поведінка «анабіотичного» стилю притаєного існування, що нею, за переказами, рятувалися від загибелі наші предки, заховавшись перед ворогом в озерах і віддихаючи стеблами трощ⁴. Перша із них вела у своєму ідеальному про-

¹ О. Кульчицький має на увазі геополітичну ситуацію – Україну як «україну» плодючу багату межову смугу між Заходом і Сходом (прим. С. Болтвіця).

² Лат.: «велике і героїчне життя» (прим. С. Болтвіця).

³ Лат.: «маленьке життя» (прим. С. Болтвіця).

⁴ Троща – від «трощ» – очерет, стеблина очерету, спеціально оброблена тонка, переважно очеретяна або комишова рурка для дихання у разі тривалого занурення під воду (прим. С. Болтвіця).

довженні до «ентузіастичної компоненти», друга – до «стилю прихованості», до звуження сфери життєвих контактів зі світом, придушення життєвих уназверхнень, до «відступу в себе», до обсягу власної інтимності і тим самим до тих світосприймальних скерувань, що таким реакціям відповідають» [12, с.16-17].

Про зміни у способах реагування в екзистенційно рубіжній ситуації українців першої чверті ХХ століття свідчить С.Русова, покладаючись на відчуття: «Але відчувалось щось чудне, наче за ці два роки – 1919-1920 – змінилась психологія тих, що тут у Києві пережили ці страшні роки» [13, с. 241]. Це відчуття, за С.Русовою, втілюється у розподілі на два протилежні за своєю спрямованістю типи реагування: «Життя виковувало наче два різні типи українців: обидва патріоти, але один вже пристосований до найтяжчих умов життя, навіть до спільної праці з найлютішим ворогом, а другий – ще зі старими традиціями, зі старим морально-політичним кредо, з яким він їде на евакуацію, на еміграцію, аби того кредо не зректися, не зробити жодного компромісу з життям. Ці другі не миряться з тим брудом, який революція внесла в життя, вони вірять у певність свого, витвореного в інших умовах, ідеалу. Котрий з цих двох типів більше життєвий, котрий буде визнаний за правдивий і доцільний – це покаже історія, але ця ріжниця страшенно вразила тоді мене» [Там само, с. 241-242]. Вочевидь цей розподіл на два типи реагування українців історично відображає усі без винятку епохи буття української нації в екзистенційно доленосних ситуаціях між життям і смертю. Відмінність між цими двома типами, яку відчула С.Русова, справді вражає, однак визнання правдивості й доцільності котрогось із них, на наш погляд, применшуватиме значення протилежного, так само спрямованого за збереження життя українців у протистоянні їхньому фізичному знищенню та культурно-національній асиміляції.

О. Кульчицький стверджує, що «соціопсихічний аспект української нації виявляє її селянську структуру», з якої «виникає схильність до творення малих і інтимних груп типу... «спільнот», що характеризуються «почуттєвою близькістю», спертою на «симпатії», «спочуванні», «приятності» і «взаєморозумінні», а не на раціонально обоснованому змаганні до розумово продуманої спільної мети і спільних завдань як у широких групах типу «спілки». Групи типу спільнот не вимагали і не розвивали активних настанов, навпаки давали

радше почин настановам рефлексивним, зверненим на власне нутро, що його зглиблення і пізнання буває явищем паралельним до розуміння близьких і друзів» [12, с.17]. Відзначимо, що екстраполювання «селянської структури», яка відображає місце мешкання людини, на всю українську націю залишає поза увагою тих українських людей, які не належать до «селянської структури», але є українцями. Схильність до творення малих та інтимних груп та їх властивостей потребує доведення як соціопсихічна характеристика побудови українцями взаємин всередині нації, так і в зіставленні з іншими народами. Такого ж аргументування потребує і протиставлення почуттєвої близькості розумовим змаганням, а також раціональних змагань як можливої основи стійкого існування соціальних груп.

Методологія суб'єктності обставин, їх домінування над психічним людини відображена і в так званому «культуроморфічному» аспекті формування української психіки, в якому, на думку О. Кульчицького, «вирішальне значення має периферичність геополітично межового положення України, як переходної смуги поміж Сходом і Заходом» [12, с. 17]. Як видно з цього віднесення України до «перехідної смуги» та периферії, виникає питання про суб'єкта геополітики, якому підпорядковується формування української психіки, котра цим самим позбавляється можливостей власної суб'єктності спочатку в уявленнях тодішніх психологів. Для цих можливостей не залишається місця, оскільки їх заступає уявлення про себе як про об'єктів геополітичної периферії вже за самим фактом географічного розташування України. Виходячи з просторового погляду на географічне розташування більшості країн Європи і світу, до «перехідних смуг» доречно відносити більшість з них, за винятком острівних, напівострівних або, скажімо, гірських.

Географічний «морфізм», однак не завершується тією ж «перехідною смугою», з якою розпочався, засвідчуючи безперспективність подальших розумувань у цьому напрямку, а втілюється у хвилях ідей, що «докотилися до України як до межової смуги Європи, – послаблені та змінюючи свою направленість» [12, с. 17]. Крім названого послаблення і зміни спрямованості, «світосприймальні українські настанови в орієнтації «рефлексивності» «на периферійній смузі України» відхиляють настанови «європейського духа». Так, за оцінкою О. Кульчицького, раціонально-розумова скла-

дова європейського сциентизму в Україні послаблюється за координатою «інтенсифікації особистого, внутрішнього життя, а не в напрямку експансії людської особи на світ». Українське світовідчуження тим самим свідомо відхиляє основи європейської агресивності у здобутті знання як сили для панування над світом. Колективне несвідоме, «особливо динамічне в українській психічній структурі», містить поряд з «комплексом меншцінності» праобрази-архетипи «доброї», «ласкавої», «плодючої» Землі – українського чорнозему, що «відхиляє світосприймальні настанови від агресивної активності в напрямку м'якої, ентузіастично забарвленої, контемпліативності»⁵ [Там само, с. 17, 18]. Українське світовідчуження себе відображає, за О. Кульчицьким, в образі позбавленого агресивної експансії природного середовища, зосередженого на самому собі і споглядального за своїм діяльнісним утіленням.

Розгляд перелічених аспектів української психіки О. Кульчицький підсумовує узагальненням у розділі «Цілісність психічної української структури у своєму відношенні до світосприймальних настанов», присвяченому впливу тих чинників, які формували українську душу. Водночас питання суб'єктності української душі, себто відповідь на питання про те, що ж сформовано українською душею, висвітлюється у посиланнях на доробок Памфіла Юркевича і Григорія Сковороди. Зокрема, це висновок про те, що «українська психічна структура визначається своїм *емоційно-почуттєвим характером*, зосередженням довкола «серця», своєю *«кордоцентричністю»*. Один з небагатьох творів нашої філософської літератури, а саме «Філософія серця» Юркевича, має свій заголовок не дарма. Першість і сила емоційно-почуттєвого життя вказує на зменшення ролі чинника раціонально-вольового порівняно з почуттєвим й одночасно на переакцентування цілості психічної структури в напрямку несвідомого психічного, що тісно пов'язане з почуттєвим» [12, с. 19]. Такий висновок О. Кульчицький робить на основі зведення воедино особливостей українського психічного життя, які він класифікує за протилежностями: «збіжні (конвергентні) і розбіжні

(неконвергентні)». Конвергенція розглядається ним як поєднана спрямованість усіх чинників, які мали вплив на формування української душі, тобто її форму («формацію»), а дивергенція – як їхня розбіжність. Цілісність української психіки, таким чином, зумовлюється її почуттєвістю, котрій належить першість, а на друге місце переходять предметні світосприймальні настанови. Предмети у зв'язку з цим втрачають свою раціональну мисленнєву цінність, набуваючи важливості у вимірі інтенсивних переживань.

Кордоцентричність загальної структури української психіки в умовах тиску історичної дійсності, на думку О. Кульчицького, втілюється у прихованості, в переважанні маленьких інтимних спільнот для переживання, у позитивному ставленні до несвідомого і задіяння його до цілісної сфери психічного життя. Безумовно, можна погодитись з визнанням в українській психіці першості почуттєвості, однак твердження про те, що ця почуттєвість «характерологічно є прикметністю протиставною до розуму» [12, с. 21], потребує уточнення, адже так стається далеко не завжди, принаймні не в усіх випадках, та й ця риса притаманна далеко не кожному українцю. Однак у цілому почуттєвість справді є домінуючою властивістю психіки як чутливої сторожі нашого психічного Я не лише характерологічно і не тільки в українців. Крім того, почуттєва сфера – це первинне джерело психічної енергії, до якої привертає увагу О. Кульчицький: «Не забуваймо ж бо, що йшлося не стільки про низький вроджений потенціал, скільки про його обмеження відносно до назверхнього світу, частинно наслідком браку відповідних назверхніх спонук, частіше наслідком ворожого тиску нездоланих обставин. Справа у внутрішньому світі може уявлятися інакше, тим паче, що для внутрішньої дії може бути вистачальний нижче потенціал активності, та що потрібна *психічна енергія* (виділення наше. – С.Б.) спроможна тут мати навіть зовсім іншу якість» [Там само, с. 23]. Цим самим учений визнає тривале, якщо не сказати постійне впродовж кількох століть, пригнічене перебування українського народу в становищі рабського національного, політичного, соціального, еконо-

¹ Контемпліяція в грецькій іменниковій і дієслівній формах (θεωρία, θεωρεῖν) споглядання, споглядати. В латинській традиції (contemplatio) набуває відмінного від грецького юридичного значення. У наведеному випадку прикметникова форма (θεωρητικός) позначає безпосередньо цю здатність-діяльність і українською мовою найкраще передається словом споглядальний: напр., споглядальна молитва, споглядальне пізнання, споглядальне переживання і т. д. [14] (прим. С. Болтвіця).

мічного, психічного приниження, яке вже само по собі потребує достатньої психічної енергії для самозбереження і провадження будь-якої, необхідної для виживання, діяльності. «Ядро української психіки» О. Кульчицький пов'язує «із тією схильністю до «відданости безмежного», що виникає із «доброї первісности» і «первісної доброти» колективного українського несвідомого, зумовленого архетипом Доброї Неньки Природи». Багатовимірний погляд О. Кульчицького на світовідчуження українців, певно, під впливом часу, місця та інших обставин написання цього розділу «Української душі» в основному визначається методологіями і поглядами переважно німецьких авторів – Й.В. Гете, К. Ясперса, Т.Л. Клявса, М. Шелера, А. Адлера, Г.В.Ф. Гегеля, В. Дільтея як «знанням, що формує людину» для «наших істориків і соціологів (Грушевський, Липинський, Драгоманів, Франко) [Там само, с. 25, 17]. Значною мірою наведений підхід відображає реалії самоусвідомлення, проілюстровані поетичним діалогом Т. Шевченка у поемі-посланні «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»:

«Що ж ти таке?»

«Нехай скаже

Німець. Ми не знаєм».

Отак-то ви навчаєтесь

У чужому краю!» [15].

Загалом німецька методологічна оптика першої половини ХХ століття у погляді на світовідчуження українця того часу являє собою певний підсумок настановленого узагальнення тодішніх філософських уявлень у їх етнопсихологічній інтерпретації на прикладі буття українців як етносу.

Душа народу в родині

Проблема національної вдачі, що визначається психікою народу, чи не найбільш обсяжно представлена Б. Цимбалістим в контексті основних дослідницьких положень середини ХХ століття у розділі «Родина і душа народу». Поширене уявлення про наявність окремого характеру в кожного народу цей дослідник називає вірою, що має дуже мало наукових підтверджень. Ця віра ґрунтується на готових штампах, які повторюються без спроб поставити їх під сумнів і перевірити особисто. Найдавніші пояснення відмінностей між народами сягають приписуваній Гіппократу теорії про вплив на характери народів клімату, астрологічних теорій Птолемея і Галена, пись-

менницьких тверджень Фуکیدіда (Тукідіда) і Страбо про вплив соціальних умов на ментальність і вдачу. Середньовіччя, за справедливим спостереженням ученого, мало цікавилось національними характерами, а епоха Відродження підносить інтерес до цієї проблеми, що втілюється у появі різноманітних теорій. «Особливо великий вплив на інших мав французький мислитель Монтеск'є; його теорія переоцінювала вплив природи на формування психічних особливостей народу. Письменники романтичної доби знову ж підкреслювали органічність і деяку містичність «національного духа», що «вічно» існує, є незмінний і всюдиприсутній в історії. Розвиток історичних і географічних знань, як і розвиток наукових методів дослідження, призвели до спроб систематичніше і більш раціонально розглядати питання національного характеру. Географи, як Карл Ріттер, Фрідріх Рацель, Жан Брюнес започаткували в середині ХІХ сторіччя т. зв. *антропологію*, або «політичну географію». Психологи, історики і соціологи ставили наголос на значенні історичних традицій, ідеалів, історично зумовлених соціальних обставин життя. З пізнанням різних людських рас, великої вагомості набрав фактор расово-біологічного складу народу для пояснення його психічних особливостей – аж до надуживання цього підходу в гітлерівській Німеччині» [12, с. 27]. Однак ці спроби ґрунтувались на особистих поглядах авторів теорій, зумовлених їхнім соціальним досвідом, а не на узагальненнях з можливостями їх верифікації та перевірки висловлених положень. Зокрема, Б. Цимбалістий ілюструє оцінку цієї ситуації цитатою Л. Фарбера: «Дослідники призвичаєні до експериментальних, емпіричних методів почуваються незручно при зустрічі з проблемою національного характеру: зате ненауковці-публіцисти дуже свobodно подають свої імпресіоністичні враження та узагальнення» (цит. за [Там само, с. 27]). Прикладом подібних до згаданих узагальнень є висловлювання А. Шопенгауера про те, що кожна нація глузує з іншої і всі мають рацію, та Г.К. Честертона щодо того, що душу народу так само важко визначити, як певний запах, хоч кожний його і відчуває.

Вочевидь національна психіка все ж існує, незважаючи на всі спроби використання «поняття національної психіки для вивчення власного народу або приниження інших». Власне навіть таке використання є

одним з аргументів на користь її існування, що визначає неповторний характер культури народу, його мови, літератури, фольклору. Водночас важливим є розуміння змінюваності характеру народів протягом їхньої історії, а також його внутрішніх суперечностей, різної міри проявів соціетальних рис у кожної людини, належної до відповідного етносу. На наш погляд, варто погодитись зі світоглядним положенням Б. Цимбалістого про те, що «Національний характер вказує на той окремий спосіб думання, відчування і поведінки, яким відрізняються члени однієї суспільності від іншої» [12, с. 27]. Прикладом визначення біологічної основи характеру українців є думка В. Яніва про притаманний нашому народу індивідуалізм, що є наслідком існування сильного інстинкту (гону) до самопіднесення і меншого до підпорядкування на відміну від інших народів, зокрема росіян, яким, навпаки, властивий сильний інстинкт до підпорядкування і малий – до самопіднесення. На доповнення до цього є сенс погодитись з Б. Цимбалістим щодо його такої думки: як тодішні, так і нинішні «знання біологічних спадкових факторів у людей замалі, щоб запевняти, що, разом із спадковими рисами зовнішньої будови, передаються у спадку відповідні їм, конкретні, психічні риси» [Там само, с. 29]. Принагідно зауважимо, що також не варто аргументовано й заперечити спадкову передачу згаданих психічних рис.

Розглядаючи національну психіку народів як цілісність, Б. Цимбалістий наводить приклади змінюваності їх удачі у процесі історичного розвитку, а також факт сталості окремих рис тільки протягом певного історичного періоду. До прикладу, думку французів у XIX столітті про доброзичливість, поміркованість і богобоязливість німців та іншу їхню думку про німців Третього Райху, неспокійність вдачі англійців і стабільність французьких інституцій XVII століття і про різючі зміни, що сталися з ними пізніше. Кардинальні зміни торкнулись і ментальності українців, які виявились у зміні поцінувань їх галицькими поколіннями XIX століття громадського порядку, дисципліни, лояльності, повільних еволюційних змін на революційні настановлення їхніх онуків 30 – 40-х років XX століття. Очевидний вплив на ментальність і поведінку народу, за визначенням ученого, належить советському експерименту, а також його новій масовій – національно-політичній, радянській – свідомості.

З'ясування питання про те, як передаються з покоління в покоління етнонаціональні риси, що сукупно становлять характерологію українського народу, спонукає Б. Цимбалістого до пошуку відповідного методологічного підходу. Таким підходом він обирає концепт культури як цілісності в якнайширшому антропологічному сенсі: «Важне в тих дефініціях те, що в понятті культури не йдеться лише про матеріальні об'єкти, витворені людьми (матеріальна культура), але й про умово-психічні процеси та акти, які доводять до творення таких об'єктів, йдеться про поставу, про норми і форми реакції людей якоїсь соціальної групи на зовнішні і внутрішні побуди (наприклад, на власні інстинктовні потреби та імпульси)» [12, с. 32]. Культура цим самим розглядається в контексті поглядів К. Клюкковна і Р. Бенедикт і як «стиль життя», і як «все те, що об'єднує людей»: «це деякі постійності в поведінці групи, зв'язані традиціями і якоюсь сумою знань, які передаються з покоління в покоління для майбутнього використання». Однак знання певної культури не визначається врахуванням усіх особливостей поведінки, думання, звичаїв і тому подібного, оскільки різні культури можуть мати однакові засоби і водночас бути різними. Натомість типові для певної нації риси зумовлюються «духом родини, який сам є зумовлений усією соціальною структурою і культурою суспільності. Національний характер впливає прямо із способу і роду виховання, яке людина отримує з перших своїх років» [Там само, с. 32, 34]. Культура суспільства, у якому живе родина, персоніфікується для дитини її батьками, впливаючи на неї пізніше ціложиттєво: надає форми і способи відповідей на вимоги різних повсякденних ситуацій відповідно до панівних ідеалів людини й узвичаєних норм її поведінки у певній групі. Пізніші культурні впливи є поверховими і нестійкими на відміну від впливів перших років життя, що відзначаються тривалістю і глибиною у психічному практикуванні дорослої людини. «Поведінку, типову для родини, не можна легко змінити», – відзначає Б. Цимбалістий, зіставляючи ментальності миролюбного та повільного хлібороба і меткого та войовничого ловця. Більше того, в родинному вихованні традиційна поведінка змінюється повільніше, ніж соціальна, притаманна певному соціуму. Водночас тип родинного виховання визначається багатьма чинниками, до яких належить культурна атмосфера, ідеологічний зміст суспільства у

взаємозв'язках з географічним положенням, історією, соціальною структурою, сусідством інших народів і т. д. Вчений розрізняє природу індивідуальних особливостей людини і національного характеру як певних спільних рис поведінки і ментальності нації. У першому випадку – це біологічний спадок, в другому – продукт культури.

Дослідження національної психіки українців, на переконання Б. Цимбалістого, має ґрунтуватись на аналізі структури «родинного життя в народі, бо воно є носієм традицій у способі думання, настанов до зовнішніх і внутрішніх побудов, типових відповідей на різні ситуації і т. д. [12, с. 37]. Такий світоглядний підхід, на наш погляд, незаперечний і з позицій нинішнього часу, якщо до того ж розуміти неспинний процес самотворення нації як її ненастанне самовдосконалення у внутрішньому змаганні родів, з яких кожна нація складається, за якнайбільшу честь, яку вони можуть їй дати. Роди при цьому позначені прізвищами своїх найвиразніших діячів, чия честь, якщо вона набула схвалення і прийняття нацією як власного ідентифікатора, позначається на сприйнятті багатьох наступних поколінь кожного такого роду. Так, донині не вщухає інтерес до генеалогічного пошуку і впізнавання рис геніїв, які визначили обличчя української нації на прийдешні століття, у їхніх сучасних нащадках, якщо таких вдається ідентифікувати. Це стосується родів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Івана Огієнка та багатьох інших.

Погляд Б. Цимбалістого на психіку українців через структуру родинного життя певною мірою відображає післядію вислову Івана Франка, який «називав Лесю Українку – єдиним мужчиною в нашій літературі» [12, с. 37]. В руслі цієї післядії – фольклорні приклади родинних ситуацій, у яких жінка домінує над чоловіком, б'є його за ледачість, яких, безперечно, не можна виключати, але які подаються вже як тип української суспільності та української культури. Доведенням такого погляду, з точки зору цього дослідника, є неусвідомлені чоловічі бажання: «Чоловіки підсвідомо бажать бачити такими своїх жінок, правдоподібно взуваючись на образи своєї матері. Якщо б глибше проаналізувати любовне життя українців, мабуть дійшлося б до висновку, що цей підсвідомий образ матері керує їх і при виборі подруги життя. Українець шукає у своєї жінки дещо з матері» [Там само, с. 37]. З цього впливає думка про те, що

основним, якщо не єдиним неусвідомлюваним повною мірою прагненням українських чоловіків є заповнення лакуни материнського домінування над ними вибором домінантних над ними подруг свого родинного життя. Владарювання матері в дитинстві відображається в тому, що внаслідок запитування «багатьох українців про їхнє дитинство, найчастіше чується спогади нав'язані глибокою любов'ю і пієтизмом до матері. Постає батька зате виходить у тих спогадах бліда, невиразна, мовби вона не мала ніякого значення для їх життя і розвитку» [Там само, с. 37]. Не вдаючись до дискусії щодо дослідницьких процедур здобуття наведених висновків та їх відповідності реаліям тогочасного життя українських родин в цілому, можемо прийняти наведені судження у ролі особистих вражень, опосередкованих літературними та фольклорними джерелами. До таких джерел належить поезія Т. Шевченка, де Україну символізує жінка-матір: «Україна-мати», «Ненька-Україна», що визначає характер українського патріотизму й символізує синівську любов до матері.

Шляхом опитувань дорослих галицьких селян Б. Цимбалістий висновує про те, що головною мірою вихованням дітей у сім'ї займається мати, бо батько передає цю справу дружині, свідомо заявляючи про свою незацікавленість у ній, але періодично втручається для покарань. Тому батько для дитини в українській сім'ї, як правило, є грізним і недоступним, чия місія зводиться до виконання каральної функції. Дитина боїться батька і це перешкоджає ідентифікації з ним, а тому вона ідентифікує себе переважно з матір'ю. «Отож норми поведінки, – відзначає дослідник, – характер моралі, ідеал людини, настанова до життя українця є підпорядковані нормам і гієрархії вартостей – типовим для жінки, для жіночої свідомості. Чи не треба тут шукати генези «кордоцентричності української вдачі (від лат. *cor, dis* – серце)» і «переваги функцій почувань», про що пише О.Кульчицький?» [12, с. 38]. В зв'язку з цим материнські риси доброти, добродушності, лагідності, ніжності, м'якості як прикмет ідеалу найбільше цінуються в українському батькові, який сам цим самим стає «материнським» – доступним для дитини і зацікавленим нею. Це відрізняє українського батька від європейського, де панівними стали риси твердості і войовничості, здатності до здобування і перемагання перешкод.

У тих випадках, коли діти батька бояться, вони намагаються з віком визволитись з-під

його влади, що втілюється у майбутній ціложиттєвій настанові ворожості до будь-якої влади. «Коли ж така чужа деспотична влада падає, – відзначає Б. Цимбалістий, – настає найчастіше серед українців анархія. Або говорячи психоаналітичними термінами: після смерті грізного «батька» (влади) «сини» «матері» України стараються не допустити, щоб хтось із них зайняв опорожніле місце, вони не бажають відновити влади над собою, бо влада для підсвідомості українця це постійне «насильство», це «страх», отож щось, до чого ставиться з нехиттю. Тому найкраще, коли кожний сам собі пан і всі рівні між собою. Долучається інший мотив: якщо всі рівні, як «сини» однієї матері, не можна допустити, щоб один з них вибивався над інших. У таких неусвідомлених пережиттях і настановах, закорінених глибоко в душі ще з раннього дитинства, можна б шукати виявлення отого особливого підкреслювання українцями рівності усіх, як теж «анархічності української вдачі», тобто невміння встановити свою владу і її втримати. Цікаво, що в українських родинах після смерті батька, найстарший син не перебирає керівництва родини, себто не переймає всієї батьківської влади, як це діється в багатьох патріархальних родинах. У нас сини, як рівні між собою, діляться владою. Діється це, або за взаємною згодою мовчазною, або родинне життя стає полем постійних сварок і непорозумінь між синами. Єдино мати тримає їх разом. Інша подробиця: в Україні ніколи не існував звичай, ні право передавати всю землю як неподільну спадщину найстаршому синові. Її ділено між усіх синів і навіть дочок, навіть коли декотрі з них покидали хліборобський стан» [12, с. 40]. Наведені сталі риси української вдачі ставлять питання про те, яким чином створюється і зберігається ця сталість в української людини як ціложиттєво, так і шляхом передачі з покоління в покоління?

До способів збереження і передачі рис вдачі вчений відносить дві основних групи чинників, завдяки яким ці риси і постали: до однієї з них належить клімат (підсоння), багатство землі та історична доля, а до іншої – культурна спадщина етнічної групи, яка впливає на кожну її людину протягом усього життя. А нові зразки і норми поведінки схоплюються ди-

тячую підсвідомістю і свідомістю з розвитку їх батьками та навчанням дітей. Як приклад, Б. Цимбалістий наводить життя людей під постійною загрозою кочового вторгнення: «скажімо, хліборобське населення, розташоване на якомусь пограниччі⁶, нагло знаходиться перед небезпекою постійної інвазії. Населення змушене до оборони. Коли це триває протягом кількох поколінь, настає зміна вдачі. Потреба оборони стає складником національної ідеології і традиції. Життя мусить проходити в постійній чуйності, в напруженості та активній настанові, як теж у суворості. Населення вимушене бути готове кожночасно вхопитися за зброю. Все це відбивається в змінній ментальності і поведінці батька, старшого брата та інших дорослих. Доростаюча дитина підсвідомо починає взоруватись на типі вояка-хлібороба» [12, с. 41]. Такий спосіб пояснення змін у ментальності і вдачі народу вчений застосовує також щодо появи нового типу українця – творця національної революції ХХ століття. Поряд із цим бажання та віра керівництва фашистської Італії, гітлерівської Німеччини і тогочасного СРСР у можливість здійснення радикальних змін у вдачі людей і народів за допомогою пропаганди і виховання у школах без культурної основи народу, домашніх традицій і ментальності батьків визнається вченим помилковою та антинауковою.

Пісенність душі

Розділ авторства М. Шлемкевича «Душа і пісня» відображає сутнісну властивість української душі – її настроєву пісенність, що «боїться твердої, ясної форми. Форма вбиває настрої» [12, с. 52]. Українська душа «ближча нам, ніж ми самі. Бо те, що називаємо нашим «Я», і те, що вважаємо нашим «Ми», часто є тільки поверхнею нашої свідомості. А ми хочемо доторкнутися того, що є ядром, протоплязмою нашого духовного існування» [Там само, с. 44]. З цією метою ставиться завдання, з одного боку, дотриматись глибокої тенденції модерної людини щодо повної свідомості викладу, а з іншої – духу скептичної рефлексії у відповіді на питання про те, чи існує українська душа як окрема категорія. Для цієї від-

¹ На наш погляд, замість цього сконструйованого на основі запозичень слова в українській мові потрібно вживати уведене нами до наукового обігу в 90-х роках ХХ століття слово, термін і поняття *суміжся*, що відповідає етимологічним усталеностям українського словотворення (прим. С. Болтівця).

повіді автор вважає за найбільш прийнятний шлях порівнянь з іншими і шлях протиставлень. Порівняння охоплюють індуську, китайську, романську, англосаксонську, германську, грецьку різновиди душі.

Насамперед М. Шлемкевич наводить свідчення про існування неповторного українського світу як результату творчості неповторної української душі. Це величезна праця науковців XIX – початку XX століття щодо доведення самостійності української мови, якої потребують мільйони людей для вияву власне своєї українськості. Їхній приклад увиразнює обов'язок української провідної верстви духу і політики, яка утвердила в народі віру у свою окремішність, «укластися в неминучості, що заіснували в українській землі, тоді народ правдоподібно прийняв би їх без тих страшних жертв, які несе від сторіч. Інші народи мали їх менше. Тож чи не відповідаємо всі ми, провідна верства України, за всі моральні упокоєння і страждання, за всі басамани⁷, вибиті на українських тілах під час пацифікацій, за всіх заживо погребених і замучених голодом і розстріляних? Коли б ми навчилися самі і навчили народ на сході бути малоросами, на заході малополяками, – може не було б того всього!» [12, с. 45]. В цих сумнівах – протиставлення, що розкриває амплітуду моральних терзань українських емігрантів. До них належить і сентенція про те, що «коли б божевільних було більше, тоді вони були б «нормальні», а нинішні нормальні – «божевільними». Ми є в тій прикрій ситуації, що серед світу, який нас не розуміє, ми в меншості...» [Там само, с. 46]. Одночасно М. Шлемкевич висловлює думку про відповідальність української провідної верстви за місію надавати зміст, що виражає українську душу, замість порожнечі, а також засвідчує свідомість українства щодо його приналежності до Європи.

У відповіді на питання про те, де існує українська душа, дослідник стверджує, що приблизним окресленням нашої душевності є *пісенна ліричність*: «Ми не герої і не жертви розпаленої уяви. Наша загубленість і наше мрійництво інакші. Ми не є мрійники уяви, наше мрійництво не становить імажинарне мрійництво, але є мрійництвом серця, емоційним мрійництвом» [12, с. 49]. Відтак український епос відображає не уявний, а реальний

історичний світ, відтворений у ліричній пісенності. Отож і все велике української культури постає завдяки ліричній пісенності: «Без музики, – казав Тичина, – в Україні революції не зробити. Найбільша духовна революція України, її християнізація відбулась під впливом співу» [Там само, с. 50]. І водночас християнством як зовнішнім впливом пояснюються внутрішні вияви, принаймні на відміну від решти Європи, де також «діяло християнство, а все ж воно не заглушило пісні про Нібелюнгів...». Серед сентенцій, які ще потребують наукового доведення, вчений висловлює думку про те, що «музичний зміст наших пісень значно глибший і багатший, ніж словесний, поетичний, уявний». Цим пояснюється те, що діти, навіть не розуміючи слів, співають пісеннітиці, а хлопці і дівчата «співають готинами, готові проспівати ніч, проспівати життя... Попадають у транс, забувають самих себе. Коли можна говорити про опій для народу, то для українського народу не була ним і не є релігійність, але пісенність» [Там само, с. 49, 51, 50]. Відзначимо принагідно, що багатомірність музичного сприймання вельми перевищує конкретику вербального змісту, обмеженого висловленим контекстом, чим пояснюється широко розповсюджене сприймання пісень будь-якою мовою, у яких слухача приваблює музичний зміст без розуміння лексичного. Тим не менше музичний зміст українських пісень, безперечно, потребує окремого дослідження у зіставленні з пісенною творчістю інших народів. Таке побіжне порівняння дослідник здійснює у зіставленні з німецькою та французькою лірикою, примітивами Полінезії, Африки.

Основне культурне завдання М. Шлемкевич вбачає у зрівноваженні емоційного мрійництва зусиллями творчої формодавчої інтелігенції, яке формулює як протиставлення пафосові⁸ степу співмірного пафосу інтелекту.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток української психологічної науки в Україні неминуче має охоплювати психологію української людини та її народу, творячи засадничу для цього *методологію пізнання себе*. Змінюваність значень одних і тих же форм слова відображає особливості мислення

¹ Смуги на тілі від ударів (прим. С. Болтівець).

² В тексті М. Шлемкевича *пáтос* від грец. *πάθος* – відчуття, емоція (прим. С. Болтівець).

людини кожної епохи, а відтак рух-поступ психодуховного визначає осмисленість буття, яке не може вийти за межі власного усвідомлення, бо з виходом за ці межі перестає існувати в попередній формі. Безмежність людського розуміння душі є методологією українського розуміння себе. Спільне і відмінне у розумінні душі іншими народами неможливе без їхнього самопізнання. У цьому порівняльному рефлексуванні дилемою, трилемою, квадрилемою та пенталемою постають в українському самоусвідомленні буття душі як життя, як любові, як мрії, як особи, як ділянки тіла і як утіленого бажання. Однак цим не вичерпуються значення душі як слова, як психологічних термінів, поняття, категорії. І навіть у цій багатовимірності душа завжди виходитиме за межі будь-якого наукового пізнання так само, як живе життя, котре своїм особистим існуванням творить само себе у безмежності власних самовтілень, значень і сенсів. При цьому реакцією української душі на чужоземне приховування обличчя під масками «личини» і «персони» є адекватне запозичення захисного способу порятунку від нещирості, лукавства й обману у формі видозміненого латинського поняття «парсуни», а ще – «портрету».

2. Дихотомія запозиченого і власного супроводжує розвиток душевної самості українців у роздвоєності душі-для-себе і психології як загальної знеосібленої категорії-для-всіх. Відтак паралельно співіснують *душеслів'я і психологія*, не перетинаючись у своєму призначенні і втіленні. При цьому протягом століть без відповіді залишається усталена дія за значенням душі, щоразу набуваючи різних втілень: у душеслів'ї як словесному вираженні душі, вираженню та зверненню до неї; у душярятунку як поверненню душі до самої себе, у душестуванні як діянні всеохоплення душевного життя у його свідомому, підсвідомому, безсвідомому і надсвідомому вимірах. Чи не в цьому полягає наближення психології до свого предмета, її людинознавча спрямованість, яка в українському душевному сприйманні неможлива без чуйності до людини та її взаємовідчуття та співпереживання? Методологічно окреслений спосіб є водночас і здобутком, й обмеженням, але неосяжною залишається *душа живої істоти як душа життя*. Душа завжди буде тим більш неосяжною, чим предметнішими ставатимуть спроби охопити її цілком і сповна. Найдавнішою з цих спроб є душестування як форма людської діяльності, що охоплює здатність душесловити, але

не вичерпується нею. Весь світ людини втілюється у її душі й існує, допоки триває людське життя так само, як і життя народу – усіх народжених і споріднених цим. Всі прояви повсякдення народу в його минулому і сучасному охоплюються *поняттям душі* і в усвідомленому вираженні втілюються у взаємодії на спільному полі – спілкуванні, яке може набувати безміру феноменальних варіацій.

3. Душестування – це особливий вимір соціальної взаємодії, що об'єднує людей не тільки і не стільки спільністю походження або перебування, скільки спорідненістю душ, а отже подібністю особистих сприймань світу – співгромадян і самих себе. Проте немає парадоксу в тому, що ця спорідненість і визначається спільністю народження та життя на спільному полі, а близькість односельців і земляків є однією з її властивостей. Припущенням залишається думка про те, що душестування і є тим механізмом взаємодії відмінних ідентичностей, який сприяє чи й забезпечує повноцінне функціонування людських спільнот з метою збереження їхньої життєвої здатності до виживання. В цьому контексті місія духовидця як прадавнього образу самопосвяти духовного діяча, що здійснює її засобами душестування, душеслів'я і душярятунку, становить не лише праобраз давнього дійства, але й силует майбутнього, що розгорнеться через набуття ним життєвої сили, екзистенційної снаги і душевного піднесення.

4. Сув'язь поколінь, народжених на одному етнокультурному полі, позначається символом спільного народження духу-для-всіх, що втілює ідентичність духу всіх засновників роду, – духовного потенціалу дідів, уособленням якого є Дідух. Народ – це ковітальне поєднанням родів, єдиний спосіб самозбереження якого становить духовне поєднання нескінченності власних поколінь. У цьому розумінні дух є позначенням цілісності життя спільноти, яку він об'єднує, а душа – індивідуальної свідомості людини. У цьому форматі конструктивної рефлексії потреба у позначенні сутності душі кожного, хто належить до окремого з народів світу, притаманна кожному з цих народів, проте усвідомлюється й, тим більше, реалізується, різною мірою. Вихід за власні межі завжди передбачає захоплення якомога більшої кількості особин шляхом накидання їм своєї ідентичності, втіленої у монополійній формі космополітизму, шовінізму, фашизму, комунізму, інтернаціоналізму, глобалізму та інших флуктуацій невиситимого етнічного духу,

який у відповідні, сприятливі для його воєнної експансії, епохи виходив за власні межі, незмінно паразитуючи на власній етнічній мовно-мовленнєвій базі – арабській, грецькій, перській, латинській, французькій, німецькій, англійській, російській та багатьох інших. Потреба у пізнанні сутності української душі і її визначальних властивостей полягає у поглибленні власного самопізнання на відміну, скажімо, від паразитарного розширення своєї етнічності на інші країни та їх народи. Фундаментальною дослідницькою основою для задоволення цієї загальносуспільної потреби є спільна праця колективу українських науковців середини ХХ століття «Українська душа», яка відображає магістральні виміри обраного п'ятьма вченими предметного поля системного пошуку: «Українська емоційність» – Є. Онацький, «Світовідчуження українця» – О. Кульчицький, «Родина і душа народу» – Б. Цимбалістий, «Душа і пісня» – М. Шлемкевич, «Бібліографічний огляд» – В. Дорошенко.

5. Емоційна вдача українців, а отже переважання емоцій над інтелектом і волею, обґрунтована Є. Онацьким в узагальненому одностайному висновку всіх дослідників української духовності. Великий дар емоційності для його творчого застосування набуває руйнівних властивостей через слабку волю та інтелектуальну осмисленість, легку запальність і швидке охолодження, дратівливість з приводу дрібниць і байдужість до дійсно важливих речей. Визнання вищої цінності почуття, ніж розуму, належить до висновку українських мислителів, а відтак до інтелектуального осмислення української душі – *душі української людини*. Фальшива емоційність росіян, властива їм імітація емоцій з метою введення в оману інших, фальсифікація самопереживань для приховування власної нелюдської жорстокості та насолоди від страждань інших виявляється контрастом до емоційності українців. Певною варіацією фальшивої емоційності є паразитарний емоціоналізм Римської імперії, СРСР, США та інших країн, вражених нестримним потягом до гегемоніалізму. Місцем розвитку української емоційності закономірно постає родинне життя, оскільки любов до людства не може бути втілена ніяким іншим чином, ніж як у любові до найближчої людини.

6. Світовідчуження українців розкриває О. Кульчицький у відмінних від інших народів світу світосприймальних настановах, які, зокрема, являють собою українське відчуження світу на протигагу його сприйманню у німець-

кому розумінні. Перевага почуття над пізнанням і волею виявляється в усіх аспектах української психічної структури, серед яких основними є расовий, геопсихічний, історичний, соціопсихічний її аспекти. Продовжуючи думку Г. Сковороди і П. Юркевича, дослідник висновує про емоційно-почуттєвий характер української психічної структури, її кордоцентричність. Почуттєвість, якій належить першість, оберігає цілісність української психіки, відсуюючи на другий план предметні світосприймальні настанови. Кордоцентричність загальної структури української психіки в несприятливих історичних умовах втілюється у прихованості, переважанні маленьких інтимних спільнот у сонмі їх переживань, у позитивному ставленні до несвідомого, яке цілісно долучається до психічного життя. Німецька методологічна оптика тут становить важливе узагальнення етнопсихологічних інтерпретацій філософських уявлень про тогочасне буття українців як самотнього етносу.

7. Фундаментальне методологічне значення має визнання Б. Цимбалістим *поняття національної психіки*, незважаючи на усі спроби використання його для вивищування власних народів, або приниження інших. Однак навіть таке його використання є аргументом на користь її існування, що визначає неповторний характер культури народу, його мови, літератури, фольклору. При цьому важливим є розуміння змінюваності характеру народів протягом їхньої історії, а також його внутрішніх суперечностей, різних проявів його рис у кожній людині, приналежної до відповідного етносу. Водночас національний характер вказує на той окремий спосіб думання, відчуження і поведінки, яким відрізняються члени однієї спільноти від іншої. Національна психіка як цілісність має приклади як змінюваності у процесі історичного розвитку, так і сталості окремих спільних рис протягом певного періоду свого етногенезу. Методологія з'ясування питання про те, як передаються з покоління в покоління національні риси, котрі сукупно становлять характерологію українського народу, ґрунтується на визнанні *концепту культури* як цілісності в найширшому антропологічному сенсі, включаючи психічні процеси творення об'єктів культури. Дух родини, зумовлений соціальною структурою і культурою соціуму, способом і родом виховання, визначає національний характер з перших років життя людини. Культура суспільства, у якому живе людина, персоніфікується для дитини її бать-

ками, впливаючи на неї ціложиттєво. Пізніші культурні впливи є більш поверховими, ніж ранні, що відзначаються тривалістю і глибиною у психічному повсякденні дорослої людини. Тому поведінка людини, здобута в родинному вихованні, змінюється повільніше, ніж соціальна, себто набута під впливом суспільного часопростору.

8. Дослідження національної психіки українців, за методологією Б. Цимбалістого, має ґрунтуватись на аналізі структури родинного життя народу, яке є носієм традиційного способу думання, настановлень щодо зовнішніх та внутрішніх структур, типових відповідей на різноманітні ситуації. Такий світоглядний підхід незаперечний і з позицій нинішнього часу, якщо до того ж розуміти неспинний процес самотворення нації як її ненастанне самовдосконалення у внутрішньому змаганні родів за якнайбільшу честь, яку вони можуть їй дати. Роди при цьому позначені прізвищами своїх найвиразніших діячів, чия мудрість, честь і гідність, якщо вони набули схвалення і прийняття нацією як власні ідентифікатори, позначаються на сприйнятті багатьох наступних поколінь кожного такого етносу.

9. Настроєва пісенність як сутнісна властивість української душі презентована М. Шлемкевичем у спільному бажанні торкнутись до того, що є ядром і протоплазмою духовного існування українців. Таким є емоційне мрійництво – мрійництво серця, і тому все велике в українській культурі постає завдяки ліричній пісенності, у якій український епос відображає не уявний, а реальний історичний світ. Багатовимірність музичного сприймання українців набагато перевищує конкретику вербального змісту, обмеженого висловленням контекстом, і тому потребує зрівноваження емоційного мрійництва зусиллями формотворчого інтелекту.

10. Отже, психологія української людини і її народу потребує творення надважливої для свого пізнання методологічної оптики розкодування невідомих вимірів власного етнонаціонального розвою. Саморух психодуховного буття є путівником рефлексивного розуміння українцем себе у безмежжі людського розвитку, що має віднайти власне почуттєво-інтелектуальне душеслів'я саме як Української Людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Словарь української мови = Словарь украинского языка: у 4 т. /збр. ред. журн. "Киевская Старина"; упоряд., з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. [Репр. відтворення вид.

1907-1909 pp.].Київ: Вид-во АН УРСР, 1958 – 1959. Т.І. С. 460.

2. Болтівець С.І. Автентичність українознавства в науковій творчості Петра Кононенка. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 78-96. DOI:<https://doi.org/10.35774/pis2021.02.078>

3. Словник української мови. Том шостий. П – ПОЇТИ. Київ: «Наукова думка», 1975. 832 с.

4. Сучасний словник іншомовних слів уклали: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

5. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011, 168 с.

6. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская підготовка текстів пам'яток і вступні статті В.В.Німчука. Київ: Вид. «Наукова думка», 1964. 204 с.

7. Савчин М. Духовна парадигма психології: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 252 с.

8. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Київ: «Знання», 2006. 342 с.

9. Плужник Є. Я – як і всі. І штани з полотна... https://www.pysar.net/virsz.php?poet_id=56&virsz_id=25

10. Губко О. Психологія українського народу. Київ: ПВП «Задруга», 2004. 400 с.

11. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ, 2003. Т. 2: Поезія 1847-1861.[Царі].С.81-86; 600-603.<http://litopys.org.ua/shevchenko/shev224.htm>

12. Українська душа: серія «Проблеми». Нью-Йорк – Торонто: Вид-во «Ключі», 1956. 63 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1579/file.pdf>

13. Русова С. Мої спомини. Львів: Вид. кооператива «Хортиця», 1937. 284 с. <https://books.google.com.ua/books?id=jDgm0S9ph9gC>

14. Споглядання – контемпліяція. *Термінологічний довідник для богословів та редакторів богословських текстів*. https://poradnyk_ukrainian.academic.ru/9/%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0

15. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє. *Ізборник*. <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>

REFERENCES

1. Slovar ukraïnskoi movy = Slovar ukraynskoho yazyka [Dictionary of the Ukrainian language = Dictionary of the Ukrainian language:]: [u 4 t.] /zibr. red. zhurn. "Kyevskaia Staryna"; uporiad., z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko. [Repr. vidtvorennia vyd. 1907-1909 rr.].Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1958 – 1959. T.I. S. 460. [In Ukrainian].

2. Boltivets S.I. Avtentychnist' ukrainoznavstva v naukoviy tvorchosti Petra Kononenka [The authenticity of Ukrainian studies in the scientific work of Petro Kononenko]. *Psychologia I suspil'stvo*. 2021. №2. S. 78-96. DOI:<https://doi.org/10.35774/pis2021.02.078> [In Ukrainian].

3. Slovyk ukraïnskoi movy [Glossary of Ukrainian language]. Tom shostyi. P – POITY. Kyiv: «Naukova dumka», 1975. 832 s. [In Ukrainian].

4. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv [Modern dictionary of foreign words]/Uklaly: O.I.Skopnenko, T.V.Tsymbaliuk. Kyiv: Dovira, 2006. 789 s. [In Ukrainian].

5. Furman A.V. Psykhokul'tura ukrains'koi mentalnosti [Psychoculture of Ukrainian mentality]: 2-e nauk. vyd.

Ternopil: NDI MEVO, 2011, 168 s. [In Ukrainian].

6. Leksyś Lavrentiia Zyzaniia. Synonima slavenorosskaia [Lexis Lavrentia Zizania. Synonym Slavenorosskaya]/ Pidhotovka tekstiv pamiatok i vstupni statii V.V.Nimchuka. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka», 1964. 204 s. [In Ukrainian].

7. Savchyn M. Dukhovna paradyhma psykhologii [Spiritual paradigm of psychology]: monohrafiia. Kyiv: Akademvydav, 2013. 252 s. [In Ukrainian].

8. Yaniv V. Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology]. Kyiv: «Znannia», 2006. 342 s. [In Ukrainian].

9. Pluzhnyk Ye. Ya – yak i vsi. I shtany z polotna... [I am like everyone else. And canvas pants...]. [In Ukrainian]. https://www.pysar.net/virsz.php?poet_id=56&virsz_id=25

10. Hubko O. Psykhologhiia ukrainskoho narodu [Psychology of the Ukrainian people]. Kyiv: PVP «Zadruha», 2004. 400 s. [In Ukrainian].

11. Shevchenko T. Zibrannia tvoriv [Collection of works]: U 6 t. Kyiv, 2003. T. 2: Poeziia 1847-1861. [Tsari]. S.81-86; 600-603. [In Ukrainian]. <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev224.htm>

12. Ukrainska dusha [Ukrainian soul: “Problems” series]: seria «Problemy». Niu-York – Toronto: Vyd-vo «Kliuchi», 1956. 63 s. [In Ukrainian]. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1579/file.pdf>

13. Rusova S. Moi spomyny [My memories]. Lviv: Vydavnycha kooperatyva «Khortytsia», 1937. 284 s. [In Ukrainian]. <https://books.google.com.ua/books?id=jDgm0S9ph9gC>

14. Spohliadannia – kontempliatsiia [Contemplation – contemplation.]. Terminolohichniy dovidnyk dlia bohoslaviv ta redaktoriv bohoslavskykh tekstiv. [In Ukrainian].

https://poradnyk_ukrainian.academic.ru/9/%D0%A1%D0%BF%D

15. Shevchenko T. I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslaniie [My friendly message to my dead, living, and unborn compatriots in Ukraine and not in Ukraine]. *Izbornyk*. [In Ukrainian]. <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>

АНОТАЦІЯ

БОЛТІВЕЦЬ Сергій Іванович.

Душеслів'я української людини.

У статті подано основні напрямки розвитку вітчизняної психологічної науки, що присвячені психології української людини та українського народу в контексті методологем їх самопізнання і самоствердження. Відзначено, що змінованість значень одних і тих же форм слова відображає особливості мислення людини кожної епохи й відтак через екзистенційно психічного визначає осмисленість буття, що у випадку українського розуміння характеризується як безмежністю людського пізнання душі, так важливістю осягнення спільного і відмінного в духовній організації інших народів. Зокрема, аргументована різномислова мозаїка етноукраїнського самоусвідомлення буття душі як життя, любові, мрії, особи, ділянки тіла і втіленого бажання, підкреслена невичерпність значення душі як слова, терміну, поняття і психологічної категорії, а також обґрунтована теза, що вихід відчуження та розуміння за межі будь-якого наукового пізнання можливий так само, як особисто уприсутнене життя своїм існуванням творить само себе у безмежності власних самовтілень і значень. Розкрито реакцію української душі на чужоземне приховування обличчя під масками «личини» і «персони» в адекватному запозиченні захисного способу порятунку від нещирості, лукавства й обману у формі видозміненого латинського поняття «парсуни» і «портрету», упрозороно дихотомію запозиче-

ного і власного, яка супроводжує розвиток душевної самості українців у роздвоєності душі-для-себе і психіки як загальної знеособленої категорії-для-всіх, що паралельно існує у душеслів'ї та психології, не перетинаючись у своєму призначенні і втіленні. Привернуто увагу до того, що протягом століть без відповіді залишається усталена дія за значенням душі, щоразу набуваючи різних утілень: у душеслів'ї як у словесному вираженні душі, у вираженні та зверненні до неї; у душяртуванні як поверненні душі до самої себе; у душештуванні як діяльному всеохопленні душевного життя у його свідомому, підсвідомому, безсвідомому і надсвідомому вимірах. І все ж, незважаючи на широкий спектр формовиявів духовного, неосяжною залишається душа живої істоти як душа життя, яка завжди буде тим більш незбагненою, чим предметнішими ставитимуть спроби охопити її цілком і сповна. Відрефлексовано твердження про те, що весь світ людини втілюється у її душі й існує допоки триває особисте переживання так само, як і життя народу – всіх народжених і споріднених його психосоціальним плином. Доведено, що ковітальні прояви народу в його минулому і сучасному охоплюються поняттям душі і в усвідомленому вираженні втілюються у взаємодії на спільному полі – у сферному просторі спілкування, яке набуває безмежжя варіацій мовленнєвого екзистенціювання. Виходячи з цього, потреба у позначенні сутності душі кожного, хто належить до одного з народів світу, притаманна кожному з цих народів, хоча й усвідомлюється та реалізується по-різному, включаючи вихід за власні межі, що передбачає захоплення якомога більшої кількості особин шляхом накидання їм своєї ідентичності, втіленої у монопольній формі космополітизму, шовінізму, фашизму, комунізму, інтернаціоналізму, глобалізму чи інших флуктуацій неуситимого боротьбою за першість етнічного духу. За сприятливих для цього духу умов воєнної експансії він розпросторювався за власні феноменальні горизонти, незмінно паразитуючи на самотній етнічній мовній базі – арабській, грецькій, перській, латинській, французькій, німецькій, англійській, російській та багатьох інших. Розкрито потребу в пізнанні сутності української душі та її визначальних властивостей, передусім у її прагненні поглибленого самопізнання, фундаментальною дослідницькою основою якої є спільна праця колективу українських науковців середини ХХ століття «Українська душа», що відображає магістральні виміри обраного п'ятьма науковцями надскладного, багатопредметного, об'єкта вивчення: «Українська емоційність» – Є. Онацький, «Світовідчуження українця» – О. Кульчицький, «Родина і душа народу» – Б. Цимбалістий, «Душа і пісня» – М. Шлемкевич, «Бібліографічний огляд» – В. Дорошенко. Висновується, що психологія української людини, українського народу потребує творення адекватної для психософського пізнання-конструювання методології відкриття невідомих вимірів їх власного розвою, у якому саморух психодуховного можливий на шляху саморефлексії ним власної буттєвості в безмежжі векторів людського розвитку, що має віднайти й згармонувати своє почуттєво-інтелектуальне душеслів'я.

Ключові слова: психологія української людини, методологічна оптика, змінованість значень, особливості мислення, рух-поступ психічного, осмисленість буття, межі усвідомлення, методологема українського розуміння себе, безмежність людського пізнання, дилема, трилема, квадрилема, пенталема, невичерпність значення душі, чужоземне приховування обличчя, запозичення захисного способу порятунку, дихотомія запозиченого і власного, душевна самість українців, душеслів'я, душяртування, душештування, космополітизм, шовінізм, фашизм, комунізм, інтернаціоналізм, глобалізм, флуктуації неуситимого етнічного духу, саморух психічного буття.

ANNOTATION

Sergii BOLTIVETS.

The soul words of the Ukrainian people.

The article presents the main directions of the domestic psychological science development which are devoted to the psychology of the Ukrainian person and the Ukrainian people in the context of methodological problems of their self-cognition and self-affirmation. It is noted that the changeability of the meanings of the same word forms reflects the peculiarities of human thinking of each era and therefore, through the existence of the mental, determines the meaningfulness of being which in the case of the Ukrainian understanding is characterized by both the limitlessness of the human soul cognition and the importance of comprehension the common and different in the spiritual organization of other peoples. In particular, the multi-sense mosaic of the ethno-Ukrainian self-awareness of the soul existence as life, love, dream, person, part of the body and embodied desire is argued, the inexhaustibility of the meaning of the soul as a word, term, concept and psychological category is underlined, in addition, it is substantiated the thesis that the exit of feeling and understanding beyond the limits of any scientific cognition is possible in the same way that personally present life creates itself by its existence in the infinity of its own incarnations and meanings. The reaction of the Ukrainian soul to a foreign hiding of faces under the masks of “guise” and “persona” is revealed in an adequate borrowing of the protective method of salvation from insincerity, slyness and deception in the form of the modified Latin concepts of “parsuna” and “portrait”, the dichotomy of borrowed and own is clarified, which accompanies the development of the spiritual identity of Ukrainians in the dualism of the soul-for-oneself and the psyche as a general depersonalized category-for-all that exists in parallel in soul language and psychology, without crossing in its purpose and embodiment. The attention is paid to the fact that over the centuries, an established action on the meaning of the soul remains unanswered, each time acquiring different incarnations: in soulwords as a verbal expression of the soul, expression and appeal to it; in soulsalvation as the return of the soul to itself; in spiritualizing as an active comprehensiveness of mental life in its conscious, subconscious, unconscious and superconscious dimensions. And yet, despite the wide range of forms of spiritual, a soul of a living being remains immeasurable as the soul of life, which will always be the more incomprehensible, the more specific the attempts to grasp it completely and entirely become. The statement that the whole world of a person is embodied in his soul and exists as long as a personal experience continues, as well as the life of the peoples – all those born and related by its psychosocial flow – is reflected. It has been proven that the manifestations of the peoples’ life in its past and present are covered by the concept of the soul and, in a conscious expression, are embodied in interactions on a common field – in

the spherical space of communication, which acquires infinite variations of speech existence. Based on this, the need to mark the essence of the soul of everyone who belongs to one of the peoples of the world is inherent in each of these peoples, although it is realized and implemented differently, including going beyond its own borders, which involves capturing as many individuals as possible by imposing your identity on them, embodied in the monopolistic form of cosmopolitanism, chauvinism, fascism, communism, internationalism, globalism or other fluctuations of the ethnic spirit that insatiable by struggle for the primacy. Under the favorable conditions of military expansion for this spirit, it expanded beyond its own phenomenal horizons, always parasitizing on the original ethnic language base – Arabic, Greek, Persian, Latin, French, German, English, Russian and many others. The need in cognition the essence of the Ukrainian soul and its defining properties is revealed, primarily in its desire for deeper self-cognition, the fundamental research basis of which is the joint work of the Ukrainian scientists’ team of the middle of the 20th century “Ukrainian soul” that reflects the main dimensions of the ultra-complex, multi-subject object of study chosen by five scientists: “Ukrainian emotionality” – Ye. Onatskiy, “Ukrainian’s perception of the world” – O. Kulchytskiy, “Family and soul of the peoples” – B. Tsymbalisty, “Soul and song” – M. Shlemkevych, “Bibliographic review” – V. Doroshenko. It is concluded that psychology of the Ukrainian person, the Ukrainian peoples needs a creation of, an adequate for psychosophical cognition-construction, methodology of discovering unknown dimensions of their own development in which the self-movement of psycho-spiritual is possible on the path of self-reflection of its own essence in the boundless vectors of human development that must find and harmonize its own sensory-intellectual soulwords.

Key words: *psychology of the Ukrainian person, methodological optics, changeability of meanings, peculiarities of thinking, movement-progress of the psychic, meaningfulness of existence, limits of awareness, methodologema of Ukrainian self-understanding, limitlessness of human cognition, dilemma, trilemma, quadrilemma, pentalemma, inexhaustibility of the meaning of the soul, alien concealment of faces, borrowing a protective method of salvation, the dichotomy of the borrowed and one’s own, the spiritual self of Ukrainians, soulwords, soul saving, soul-building, cosmopolitanism, chauvinism, fascism, communism, internationalism, globalism, fluctuations of the insatiable ethnic spirit, the self-movement of mental being.*

Рецензенти:

**д. філол. н., акад., проф. Юрій КУЗНЕЦОВ,
д. психол. н., проф. Анатолій В. ФУРМАН.**

Надійшла до редакції: 05.09.2022.

Підписана до друку: 22.09.2022.

Бібліографічний опис для цитування:

**Болтівець С.І. Душеслів’я української людини. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 66-82.
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.066>**